

Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Etnik Uyuşmazlık ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikası: Anayasa Krizi, Şiddet ve Uluslararası Siyaset (1960-1963)

Şevki KIRALP

Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Lefkoşa, KKTC

E-Mail: skiralp@ciu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1969-2257

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19.04.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 10.11.2022

ÖZ

KIRALP, Şevki, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Etnik Uyuşmazlık ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikası: Anayasa Krizi, Şiddet ve Uluslararası Siyaset (1960-1963)**, CTAD, Yıl 19, Sayı 37 (Bahar 2023), s. 631-665.

Bu çalışma 1960-1963 yılları arasında Kıbrıs Sorunu'nu, Türkiye'nin Kıbrıs siyasetini ve diğer aktörlerin adaya yönelik politikalarını incelemektedir. Çalışma, Türkiye ve Kıbrıs Türk liderliğinin bu dönemdeki temel hedeflerinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortaya çıkaran uluslararası anlaşmaların ve Kıbrıs Anayasası'nın uygulanmasını sağlamak olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Öte yandan, Kıbrıs Rum liderliğinin anayasadan ve onu ortaya çıkaran uluslararası anlaşmalardan rahatsız olduğu, bu metinlerin kurduğu sistemi değiştirerek

Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına zemin hazırlamaya çalıştığı görülmektedir. Adadaki siyasal gerilim Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk aylardan itibaren gözle görülür biçimde yüksektir. 1963 Kasımı'nda Rum liderliğinin Türklerin ortaklık haklarını ortadan kaldıracak nitelikte bir anayasa değişikliği talep etmesiyle artan gerilim kısa sürede etnik şiddete ve uluslararası bir krize yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Zürih ve Londra Antlaşmaları, Anayasa, Akritas, Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT).

ABSTRACT

KIRALP, Şevki, **Ethnic Conflict in Cyprus and Turkish Foreign Policy towards the Island: Constitutional Crisis, Violence and International Politics (1960-1963)**, CTAD, Year 19, Issue 37 (Spring 2023), pp. 631-665.

This study examines the Cyprus Question within a historical period beginning in 1960 and ceasing in 1963. It sheds light on international actors', particularly Turkey's attitudes towards Cyprus. It reaches to the conclusion that Turkey and Turkish Cypriot leadership aimed for preservation of the constitutional order as well as the international status quo provided by Zurich-London treaties. Nevertheless, Greek Cypriot leadership was displeased with the treaties and constitutional order. It aimed for fundamental revisions in Zurich-London treaties as well as significant constitutional amendments to pave the way for Enosis. The political tension on the island had, since the very beginning, been considerably high. In November 1963, Greek Cypriot leadership demanded a set of constitutional amendments that would terminate Turkish Cypriots' status as the equal partners of the state. This led to a sharp political conflict, an international crisis and ethnic violence.

Keywords: Cyprus Question, Zurich & London Treaties, Constitution, Akritas, Turkish Resistance Organisation (TMT).

Giriş

Kıbrıs'ta 1571 yılında başlayan Osmanlı Dönemi'nde Ortodoks nüfusa kendi kimliğini koruyabileceği özgürlükler tanınmış ve ada iki toplumlu bir karaktere sahip olmuştur.¹ 1831 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı nüfus sayımına göre ada nüfusunun yüzde 33'ü Türklerden oluşmaktaydı.² 1878 yılında Osmanlı İmparatorluğu, topraklarını tehdit eden Rus yayılmacılığını

¹ Şevki Kıralp, *National Identity and Elite Interests: Makarios and Greek Cypriot Nationalism (1967-1974)*, Doktora Tezi, Keele University, United Kingdom, 2014, s. 117-118.

² Zafer Çakmak, "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 36, 2008, s. 204.

engellemek için Londra ile bir antlaşma imzalayarak Kıbrıs'ın yönetimini İngiltere'ye devretmiş; fakat ada hukuken Osmanlı toprağı olarak kalmıştır.³ 1881 yılında İngilizler tarafından yapılan ilk nüfus sayımına göre Ada nüfusunun yüzde 24'ü (yaklaşık 45,000 kişi) Türklerden oluşmaktaydı. İngiliz egemenliği döneminde farklı coğrafyalardan Kıbrıs'a gelen Rum nüfus artarken ada dışına Türk göçleri yaşanmıştır.⁴ 5 Kasım 1914'te İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamış ve buna gerekçe olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın müttefiki olarak I. Dünya Savaşı'na girmesini göstermiştir.⁵ 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması uyarınca Kıbrıs Türklerine İngiliz vatandaşlığı ya da Türk vatandaşlığı arasında seçim yapma olanağı tanınmış; ancak, Türk vatandaşlığını seçenlerin Kıbrıs'tan ayrılmaları zorunlu kılınmıştır.⁶ Lozan Antlaşması sonrasında Türk vatandaşlığına geçen Kıbrıslıların 6,000 ile 9,500 kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁷ I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yeniden yapılanma sürecine giren ve hem içeride hem dışarıda hayatı sorunlarla meşgul olan Türkiye o aşamada etkili bir Kıbrıs politikası uygulama fırsatı bulamamıştır.⁸

Kıbrıs Türkleri, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Atatürk inkılâplarını yakından takip edip uygulamışlardır.⁹ Rumlar ise *Enosis*'i (Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması) ulusal bir hedef olarak benimsemişlerdir.¹⁰ Bu doğrultuda, 21 Ekim 1931'de İngiliz yönetimine karşı kitlesel bir isyan başlatarak *Enosis* talebinde

³ *The National Archives of the United Kingdom (TNA)*, Foreign Office (FO) 93/110/28B, "Convention: Cyprus", 4 Haziran 1878.

⁴ Çakmak, agm., s. 206.

⁵ TNA, "London Gazette", Sayı 28965, 6 Kasım 1914.

⁶ *Imperial War Museum (IWM)*, LBY 13948, "Treaty of Peace with Turkey, and other instruments signed at Lausanne on July 24, 1923", 24 Temmuz 1923; *Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi*, Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne dair Kanunlar, Cilt 2, İçtima 9, Celse 2, 23.8.1339 (23 Ağustos 1923).

⁷ Fahriye Emgili, "Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları (1923-1938)", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 39, Güz 2013, s. 122-127.

⁸ TNA, Colonial Office (CO) 926/454, "The Nature of EOKA", 1955-1956; İsmail Şahin, Selma Parkalay Topbaş, "Kamuoyu ve Dış Politika Bağlamında Peyami Safa'nın Yazılarında Kıbrıs Meselesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, Aralık 2015, s. 389-412; Yakup Kaya, Bülent Yeter, "Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20.2, 2018, s. 215-229.

⁹ Elif Evrim Şencan, "Dört Mekân Bir Kadın: Osmanlı Döneminde Kıbrıs Adasında Yaşayan Müslüman Türk Kadınının Yaşam Alanının Mesafe Analizi Yoluyla İncelenmesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, 2014, s.199.

¹⁰ Bilal Güneş, Hayri Çapraz ve Celal Erdönmez, "Kıbrıs Türk Eğitimine İngiliz Müdahalesi (1920-1935)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 28, 2018, s. 112.

bulunmuşlardır.¹¹ 1950 yılında ise, Ortodoks kilisesinin düzenlediği plebisit ile *Enosis*'e ulaşmayı hedeflemişlerdir. Plebisitte katılımcıların yüzde 95'inden fazlası Yunanistan ile birleşme lehinde oy kullanmış¹² fakat İngiltere *Enosis*'e rıza göstermemiştir. 1950 yılında Başpiskopos olan Makarios Rum toplumunun siyasal liderliğini ve *Enosis* mücadelesinin önderliğini devralmıştır. 1954'te Yunanistan Kıbrıs'a self-determinasyon¹³ hakkı tanınıp *Enosis*'in gerçekleşmesi için Birleşmiş Milletler'e (BM) başvurmuş ancak sonuç alamamıştır. 1 Nisan 1955'te Kıbrıs kökenli üst rütbeli bir Yunan subayı olan Yorgos Grivas önderliğindeki EOKA (*Ethniki Organosi Kiprion Agoniston-Kıbrıs Savaşçılarının Ulusal Örgütü*) *Enosis* için İngiliz yönetimine karşı silahlı mücadeleye başlamıştır.¹⁴ İngiltere, Yunan tarafına karşı Türkiye'nin gücünden yararlanmak istemiş ve Eylül ayında Türkiye ile Yunanistan'ı Londra Konferansı'nda bir araya getirmiştir.¹⁵ Konferansta Yunan Hükûmeti *Enosis*'in self-determinasyon yoluyla gerçekleştirilmesini talep etmiştir. Türk Hükûmeti ise İngiltere'nin Kıbrıs'tan vazgeçmesi durumunda Ada'nın eski sahibi Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi olarak Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmesi gerekeceğini savunmuştur.¹⁶

Makarios, adayı Yunanistan'a bağlamak için self-determinasyon hakkı talep ederken;¹⁷ Yunan Hükûmetinin desteklediği EOKA'nın faaliyetleri karşısında Türk Hükûmeti 1957 Kasımı'nda kurulan *Türk Mukavemet Teşkilâtı (TMT)*nı

¹¹ "Ta istorika gegonota tis evdomadas" [Bu hafta meydana gelen tarihi olaylar], *Alithia*, 23 Ekim 1931, s.1.

¹² "Simiosis ke sholia meta to dimopsifisma" [Referandum sonrasında notlar ve yorumlar], *Ethnos*, 25 Ocak 1950, s.1.

¹³ Self-Determinasyon, halkların uluslararası sistem içerisindeki statülerini kendileri belirleme haklarıdır. Uluslararası hukukta ve BM Sözleşmesi'nde yer bulmuş olsa da önemli ölçüde muğlak kalmış bir ilkedir. Uluslararası sistem içerisinde bu hakkın hangi gruplar tarafından, hangi koşullarda ve ne amaçla kullanılabileceği hususunda ciddi anlaşmazlıklar mevcuttur. Bakınız Manuela Melandri, *Self-determination, International Law and Post-conflict Reconstruction: A Right in Abeyance*, Routledge, London, 2018.

¹⁴ Fausto Scarinzi. "Force structure and counterinsurgency outcome: the case of the Cyprus Emergency (1955-1959)." *Defence Studies*, Volume 21, Issue 2, 2021, s. 204-225. İsmail Şahin, "Düşünceden Eyleme EOKA", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 37, 2020, s.21-49.

¹⁵ Hüseyin Tufan, Mete Özsezer, Ali Efdal Özkul, "Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi'nde Suat Hayri Ürgüplü ile George Brown Arasında Kıbrıs Sorunu ile İlgili Önemli Bir Mektuplaşma", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 34, 2021, s. 904.

¹⁶ "Zorlu Dün Eden'le Bir Görüşme Yaptı", *Milliyet*, 6 Eylül 1955, s.1.

¹⁷ TNA, FO 371/123904/1081/1450G, "Cyprus and self-determination: views of Sir John Harding", 1956; Chares Demetriou, "Divide and rule Cyprus? Decolonisation as process", *Commonwealth & Comparative Politics*, Cilt 57, Sayı 4, 2019, s. 403-420.

desteklemiştir. TMT, Kıbrıs Türk toplumunun önde gelen iki ismi olan Rauf Denktaş ve Dr. Burhan Nalbantoğlu ile Ada'daki Türk Konsolosluğu'nda görevli Kemal Tanrısevdi tarafından kurulmuştur.¹⁸ Türkiye ve Kıbrıslı Türkler Yunan tarafının *Enosis* talebi karşısında *Taksim*'i, yani Ada'nın Türkiye ile Yunanistan tarafından paylaşılmasını savunmuştur.¹⁹ Rumlar ile İngilizler arasında başlayan şiddet ilerleyen yıllarda Türklere de sıçramış ve Ada'nın iki toplumu arasında etnik şiddet halini almıştır. Washington, Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerilimden rahatsız olarak tarafları uzlaşmaya teşvik etmiş ve 1958 yılında adada ateşkes sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Taraflar daha sonra *Enosis* ile *Taksim*'i devre dışı bırakan, ABD'nin önerdiği “bağımsız Kıbrıs” modeli çerçevesinde uzlaşmışlardır.²⁰ 1959 Şubatı'nda taraflar Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortaya çıkaran Zürih ve Londra Antlaşmalarını kabul etmişlerdir.²¹ İngiltere, Süveyş Krizi'ndeki (1956) başarısızlığından sonra Kıbrıs'ın tamamını elde tutmasının anlamsız olduğuna kanaat getirmiştir. İngiltere'nin adadaki varlığını üs bölgeleri aracılığıyla sürdürmesi ise “istediğini alması” anlamına gelmekteydi.²² Antlaşmalar, *Taksim*'den feragat eden Ankara'yı ve Kıbrıs Türk liderliğini de *Enosis*'ten feragat eden Atina'yı da tam olarak tatmin etmemiştir. Fakat bu aktörler konjonktür açısından “ehven-i şer” bir uzlaşının gerekli olduğunu görmekteydiler. Antlaşmalara karşı en olumsuz tutumu sergileyen aktör, metinleri Atina'nın baskısıyla imzalamak zorunda kalan Makarios olmuştur.²³

¹⁸ TNA, CO 926/951, “Turkish Resistance Organisation (TMT) in Cyprus, 1957-1959”; Mehmet Balyemez, “TMT'nin Kuruluş Tarihi Hakkında KKTC'de Yanlış Oluşan Kamusal/Toplumsal Hafıza (İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında)”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 16, 2018, s.36.

¹⁹ David French, *Fighting EOKA: The British Counter-insurgency Campaign on Cyprus, 1955-1959*. Oxford University Press, New York, 2015, s.3.

²⁰ Preston Jordan Lim, *The Evolution of British Counter-Insurgency during the Cyprus Revolt, 1955-1959*, Springer, Cham, 2018, s. 54-64; Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980*, Der. Baskın Oran, İletişim Yayınları, 23'üncü baskı, İstanbul, 2019, s. 576-614.

²¹ Andreas Karyos, Marinos Papaioakeim, “Cyprus in the Commonwealth: pre-membership perceptions by Greek Cypriot elites, 1959-1961”, *The Round Table*, Volume 111, Issue 1, 2022, s. 6-18; “Kıbrıs'ın istikbaliyle ilgili konferansın neticesi tam anlaşma”, *Milliyet*, 12 Şubat 1959.

²² Cemal Yorgancıoğlu, Şevki Kırpalp, “Turco-British relations, Cold War and Reshaping the Middle East: Egypt, Greece and Cyprus (1954-1958)”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 55, Sayı 6, 2019, s. 914-931.

²³ Şevki Kırpalp, “1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs Politikaları/The Cyprus Question in the Period 1967-1974: Turkish and Greek Policies on Cyprus”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi-Journal of History Culture and Art Research*, Cilt 7, Sayı 2, Haziran 2018, s. 444-460; Fırat, agm., s. 609-610.

Kıbrıs'ta 1959'da yapılan başkanlık seçimlerinde Makarios Cumhurbaşkanı, Kıbrıs Türkleri'nin siyasi lideri Dr. Fazıl Küçük ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmuştur. Aynı yıl İngiliz idaresindeki son nüfus sayımı yapılmış ve Rum nüfus 445,000 kişi, Türk nüfus ise 105,000 kişi (Ada nüfusunun yüzde 18'i) olarak saptanmıştır.²⁴ Bu nüfus oranının ortaya çıkmasında çalışmada daha önce ifade edilen göç hareketlerinin de rolü olmuştur. 1960 Genel Seçimleri'nde Temsilciler Meclisi'ne iki Rum partisi girmiştir. Glafkos Klerides'in başkanlığındaki merkez-sağ parti PM (*Patriotiko Metopo*-Yurtsever Cephe) 30 sandalye kazanırken komünist parti AKEL (*Anorthiko Komma tou Ergazomenou Laou*-Çalışan Halkın İlerici Partisi) beş sandalye kazanmıştır. Türk toplumunda ise 15 sandalyenin tamamını KMTBP (Kıbrıs Millî Türk Birliği Partisi) kazanmıştır.²⁵ Rum tarafında Klerides Temsilciler Meclisi Başkanı olarak seçilirken Türk tarafında Orhan Müderrisoğlu Temsilciler Meclisi Başkanı Yardımcısı, Rauf Denктаş ise Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı olarak seçilmiştir.²⁶ Kıbrıs Cumhuriyeti, anayasasının 16 Ağustos 1960 tarihinde yürürlüğe girmesiyle resmen kurulmuştur.²⁷ Aynı gün, her biri Zürih-Londra sürecinde şekillenen Garanti Antlaşması, İttifak Antlaşması ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Dair Antlaşma²⁸ da imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Garanti Antlaşması, "garantör ülkeler" statüsündeki İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a Ada'nın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasal düzenini muhafaza etmek için müşterek ya da tek yanlı olarak müdahalede bulunma hakkı ve sorumluluğu vermiştir. Bu antlaşma ayrıca Ada'daki İngiliz üslerinin egemenlik haklarını da belirlemiştir.²⁹ İttifak Antlaşması uyarınca, adada 950 Yunan askeri ve 650 Türk askeri görevlendirilmiştir.³⁰ Kurulan devlet "Kıbrıslılık" bilincine dayalı bir kaynaşma gerçekleşmesine vesile olamamıştır. Türk toplumunun ulusal bilinci Türkiye, Rum toplumunun ulusal bilinciye

²⁴ Eric Solsten, *Cyprus: A Country Study*, Library of Congress, Washington, 1991; Deniz Yücel, Charis Psaltis, "The effects of direct and indirect contact on prejudice: 2007 and 2017 results among Greek Cypriots and Turkish Cypriots", *European Societies*, Volume 22, Issue 5, 2020, s. 610-635.

²⁵ Dieter Nohlen, Philip Stöver, *Elections in Europe: A Data Handbook*, Nomos, Baden, 2010, s. 434-441.

²⁶ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs*. Ankara, Ekin Yayınevi, 1960, s. 208.

²⁷ James Ker-Lindsay, *The Cyprus Problem: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford, 2011.

²⁸ TNA, DO 118/214A, "Treaty concerning the Establishment of the Republic of Cyprus", 1960.

²⁹ TNA, CO 926/757, "Cyprus: Treaty of Guarantee", 1959-1960.

³⁰ "Treaty of Alliance", UNP, 16 Ağustos 1960, <https://peacemaker.un.org/cyprus-greece-turkey-alliance60> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

Yunanistan eksenli gelişmiştir. Buna ilaveten, Rum liderliği kısa sürede *Enosis* mücadelesine yeniden başlamanın yollarını aramaya başlamıştır.³¹

Kıbrıs Cumhuriyeti iki toplumun siyasi eşitliğine dayalı bir ortaklıktı. Türkler Bakanlar Kurulu ve Temsilciler Meclisi'nde yüzde 30 oranında temsil edilmekteydi. Ancak, vergi, belediyeler ve seçim sistemi gibi kritik konularda Temsilciler Meclisi'nde karar alınabilmesi için iki tarafın vekillerinin ayrı ayrı çoğunluk sağlaması gerekmekteydi. Cumhurbaşkanı Rum, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Türk olacaktı. Cumhurbaşkanı Rumlar, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Türkler tarafından seçilecekti. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı savunma, güvenlik ve dış politika gibi konularda Bakanlar Kurulu ve Temsilciler Meclisi kararlarını veto etme yetkisine sahipti. İki toplum kendi milletvekillerini ayrı ayrı seçecekti. İki toplumun, üyelerini yine kendileri seçtikleri birer Cemaat Meclisi de bulunuyordu. Siyasal eşitlik Rumların hayati konularda sayısal avantajlarını kullanarak karar almalarını engelleyen düzenlemelerle, yani Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto hakkı ve Temsilciler Meclisi'ndeki iki ayrı çoğunluk şartıyla güvence altına alınmaktaydı.³² Bunun yanında, 1958'de Lefkoşa, Baf, Larnaka, Limasol ve Mağusa'da belediyeler ayrılmış, Türkler kendi belediyelerini kurmuşlardı. Bu beş büyük şehirdeki belediyelerin birleşmesi ya da ayrı kalması anayasaya ve antlaşmalara göre iki tarafın mutabık kalmasına bağlıydı.³³ Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı 1960-1963 döneminde Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasının ve onu yaratan Zürih ve Londra Antlaşmalarının yaşamasını ve uygulanmasını savunuyordu.³⁴ Türkiye *Enosis*'i kesin olarak reddederken bağımsızlığı Rum egemenliğinde bir ada şeklinde değil, iki toplumun siyasi eşitliğine dayalı bir yapı şeklinde kabul ediyordu.³⁵ Kıbrıs'ın

³¹ Bülent Şener, "1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askerî ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diploması Uygulaması", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 31, 2020, s. 274.

³² TNA, FCO 141/4627, "Cyprus: Constitution, Transitional Committee", 1959-1960. Frank Hoffmeister, *Legal aspects of the Cyprus Problem: Annan Plan and EU Accession*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2006; William Mallinson, Pavel Kanevskiy, and Aris Petasis, "Then is now, but the colours are new: Greece, Cyprus and the evolving power game between the West, Russia and Turkey in the Eastern Mediterranean", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol 22, Issue 3, 2020, s. 306-332.

³³ Diana Weston Markides, *Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis: The Key Role of the Municipal Issue*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2001; Maria Christodoulou, *Politics and Everyday Life in a Divided City: Nicosia, 1955-1970*, Doktora Tezi, University of Leicester, United Kingdom, 2022, s. 103-104.

³⁴ Ahmet Gülen, "İnönü Hükûmetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, 2012, s. 389-428

³⁵ Firat, agm., s.607.

Yunan ya da Rum egemenliğinde kalması Ege adalarındaki Yunan hâkimiyetinin Türkiye aleyhine yarattığı jeostratejik dengesizlikleri Doğu Akdeniz'e de taşıyacaktı.³⁶ Makarios başta olmak üzere Rum siyasiler ise Kıbrıs Cumhuriyeti'ni *Enosis*'e engel olduğu ve "azınlık"³⁷ olarak gördükleri Kıbrıs Türklerine Rumlarla eşit bir siyasal statü tanıdığı için benimsememişlerdi.³⁸ Her ne kadar 1960-1963 döneminde devletin işleyişine dair bazı anlaşmazlıklar yaşanmış olsa da, Rum liderliğini 1963 yılında kurucu antlaşmalara karşı harekete geçmeye iten bu anlaşmazlıklardan çok *Enosis* girişimlerinin sonuçsuz kalmasından ve "azınlık" gördükleri Türk toplumuyla siyasal erki paylaşmaktan duydukları rahatsızlığı.³⁹

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İşleyişine Dair Anlaşmazlıklar: Ordu, Vergi, Memuriyet ve Belediyeler

Ordu, vergi, memuriyet ve belediyeler Kıbrıs'taki iki taraf arasında uyumsuzluk yaratan temel konular olmuştur. Rum tarafı orduda birleşik taburlar ve birleşik bölüklerden yanayken Türk tarafı taburlar birleşse de eğitim ve komutadaki zorluklardan dolayı bölüklerin ayrı olması gerektiğini savunmuştur. Rum bakanlar Türk tarafının fikrini dikkate almaksızın hem taburların hem bölüklerin birleşmesinden yana karar alınca Küçük 20 Ekim 1961'de ilgili Bakanlar Kurulu kararını veto etmiştir.⁴⁰ Öte yandan, anayasaya göre yüzde 30 olması gereken Türk kamu görevlilerinin oranı 1961 Kasım'ında halen yüzde 23 civarında kalmıştır.⁴¹ Bir diğer anlaşmazlık vergi sistemi hakkında meydana gelmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğu zaman adada İngiliz döneminden kalma vergi sistemi yürürlüktedir ve Kıbrıs anayasasına göre bu sistemin 1960 sonuna kadar gözden geçirilmesi gerekmektedir. 1960 sonuna kadar iki tarafın vekilleri bir uzlaşmaya varamayınca mevcut vergi kanunu 1961 Mart ayı sonuna

³⁶ Kıralp, "1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu", s. 444-446.

³⁷ Unutulmamalıdır ki, Kıbrıslı Türkler Osmanlı döneminde "millet-i hâkime" statüsüyle adadaki asli ve egemen unsurdu. Bakınız Ioannis Moutsis, "Turkish Cypriot identity after 1974: Turkish Cypriots, Turks of Cyprus or Cypriots?", *Synthesis: an Anglophone Journal of Comparative Literary Studies*, Volume 10, 2017, s. 116-130.

³⁸ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Greco-Turkish relations and the questions of Cyprus and Aegean Islands according to British Documents (1955-1975)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Volume 8, Issue 1, 2019, s. 95-113.

³⁹ Niyazi Kızılyürek, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi: Kıbrıs' ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma*. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

⁴⁰ "Dr. Fazıl Küçük dün ilk vetosunu kullandı", *Bozokurt*, 21 Ekim 1961, s.1.

⁴¹ "Temsilciler Meclisi dün Küçük'ün iadesini reddetti", *Bozokurt*, 3 Kasım 1961, s.1).

kadar uzatılmıştır.⁴² Sonrasında nihai bir anlaşmaya varılamamış ve tartışmalar 1962 yılında da devam etmiştir. 1962 yılında yabancılardan toplanacak gelir vergisi konusunda bir anlaşmaya varılmış olsa da Kıbrıs vatandaşlarına uygulanacak gelir vergisi düzeni konusunda uzlaşılammış ve vergi meselesi çözümsüz kalmıştır.⁴³ Bu noktada, Türk tarafı vergi konusunun memuriyetle yakından ilişkili olduğunu savunmuştur. Müderrisoğlu'na göre, memuriyette yüzde 30 oranına ulaşmadan yürürlüğe konacak bir vergi reformu hükümet bütçesinin üçte biri kamu çalışanlarının maaşlarına ayrıldığı için Türkleri mağdur edecekti. Böyle bir durumda Türklerin ödeyecekleri vergiler Rum kamu çalışanlarının maaşlarının ödenmesi için harcanmış olacaktı.⁴⁴

Tarafların en önemli görüş ayrılığı belediyeler meselesinde ortaya çıkmıştır. Türk siyasiler büyük şehirlerde ayrı belediyelerden, Rum siyasiler ise birleşik belediyelerden yana olmuştur.⁴⁵ Belediyeler konusu Küçük ile Makarios'un bir araya geldikleri toplantılarda da ele alınmış ancak bir uzlaşmaya varılamamıştır.⁴⁶ Türk Cemaat Meclisi 29 Aralık 1962'de ayrı Türk belediyeleri lehine bir karar almıştır.⁴⁷ Makarios ayrı belediyeler fikrini kabul etmeyeceğini açıklarken Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Türkiye'nin mevcut antlaşmaların korunmasını ve adada istikrarın egemen olmasını arzuladığını dile getirmiştir.⁴⁸ Bakanlar Kurulu, Rum bakanların Türk görüşünü göz ardı etmesiyle, büyük şehirlerdeki belediyelerin yönetimlerinin “geliştirme kurulları” adı verilen yapılara devredilmesi yönünde bir karar almıştır. Böylece Türklerin ayrı belediyeler talebine ciddi bir darbe vurulmuştur.⁴⁹ Bunun üzerine belediyeler meselesi Anayasa Mahkemesine taşınmıştır. Mahkeme 25 Nisan 1963 tarihinde hem Bakanlar Kurulu'nun hem de Kıbrıs Türk Cemaat Meclisinin belediyeler

⁴² Christos Ioannides, "Cyprus before the Storm: The Kennedy Years, 1961-1963." *The Journal of Modern Hellenism*, Volume 25, 2008-2009, s. 8.

⁴³ Thomas Adams, "The First Republic of Cyprus: A Review of An Unworkable Constitution", *Western Political Quarterly*, Cilt 19, Sayı 3, Eylül 1966, s. 484; John McGarry, "Why has Cyprus been a Consociational Cemetery?", *Power-Sharing in Europe: Past Practices, Current Cases, Future Directions*, Ed. Allison McCulloch, Keil Soeren, Palgrave MacMillan, London, 2020, s. 227-256.

⁴⁴ "Türk Meclis Grubu adına dün basın toplantısı tertiplendi", *Bozkestir*, 2 Nisan 1961, s.1.

⁴⁵ TNA, FO 371/168974, "Cyprus: Municipalities dispute, constitutional situation", 1963.

⁴⁶ Markides, "From Colonial Conflict".

⁴⁷ "Yeni Türk belediyeleri kanunu kabul edildi", *Bozkestir*, 30 Aralık 1962, s.1.

⁴⁸ "Belediyeler konusunda kararımız kesindir: Belediyeler ayrılacak!", *Bozkestir*, 31 Aralık 1962, s.1.

⁴⁹ Hoffmeister, agm., s.12-14.

konusunda aldıkları kararların anayasaya aykırı olduğuna hükmetmiştir.⁵⁰ Fakat Makarios Anayasa Mahkemesi'nin belediyelerin birleştirilmesi aleyhine bir karar vermesi durumunda bu kararı tanımayacağını ifade etmiştir.⁵¹ Bundan ötürü, Makarios'a yargı kararlarını uygulamayacağını gören Anayasa Mahkemesi Başkanı Ernst Forsthoff⁵² görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵³

Makarios'un Anayasayı Değiştirme Girişimi: Türkiye ve Diğer Aktörlerin siyaseti

Makarios'un dış siyasete dair en stratejik hamlesi Bağlantısızlar Hareketi'ne üyelik olmuştur. Rum lider Türkiye'nin jeostratejik açıdan önemli bir NATO üyesi olduğunu ve NATO'nun Kıbrıs konusunda Türkiye'nin rızası olmadan Yunan tarafının taleplerini yerine getiremeyeceğini bilmektedir.⁵⁴ Makarios Bağlantısızlar Hareketi'ni uluslararası alanda anayasaya ve Zürih ve Londra Antlaşmalarına karşı destek toplayabileceği kritik bir güç merkezi olarak görmüştür. 1961 Eylül'ünde Belgrad'da yapılacak olan Bağlantısızlar Konferansı'na katılarak Kıbrıs'ı Bağlantısızlar Hareketi'ne üye yapmak istemiştir. Fazıl Küçük bu politikaya sıcak bakmasa da veto yetkisini kullanmamıştır.⁵⁵ Netice itibarıyla Makarios konferansa katılmış ve Kıbrıs'ı Bağlantısızlar Hareketi'ne üye yapmıştır.⁵⁶ Klerides'e göre Türk tarafı Başpiskoposun kurucu antlaşmaları değiştirmeye çalışacağını ve bu hedefine uluslararası alanda destek bulabilmek için gerekirse Kıbrıs'ı batı ekseninden koparmaya yelteneceğini

⁵⁰ TNA, FO 371/168967, Telegram by High Commissioner in Cyprus, Arthur Clark to Commonwealth Relations Office, 25 Nisan 1963.

⁵¹ *Cyprus Mail*, 12 Şubat 1963.

⁵² Anayasa'nın 133'üncü maddesine göre Anayasa Mahkemesi'nin biri Rum, biri Türk ve biri de tarafsız bir ülke vatandaşı olmak üzere üç üyesi bulunacaktı. Mahkemeye tarafsız ülkenin vatandaşı olan yargıç başkanlık yapacaktı. Kıbrıs'ın Anayasa Mahkemesi Başkanı bundan dolayı, bir Alman vatandaşı olan Forsthofftu.

⁵³ Hoffmeister, agm., s. 13.

⁵⁴ Cemal Yorgancıoğlu, Şevki Kırıl, "Turco-British relations, Cold War and Reshaping the Middle East: Egypt, Greece and Cyprus (1954–1958)", *Middle Eastern Studies*, Volume 55, Issue 6, 2019, s. 914-931.

⁵⁵ James Ker-Lindsay, "Shifting alignments: The external orientations of Cyprus since independence", *Cyprus Review*, Volume 22, Issue 2, 2010, p: 68-70; Diana Markides, "Diplomatic ambiguity: Cyprus 1961–1963—how ambivalent diplomatic attitudes, particularly those of the CRO, encouraged dangerous Greek Cypriot attempts to modify the status quo created by the London and Zurich agreements", *The Round Table*, Volume 111, Issue 1, 2022, s. 31-39.

⁵⁶ "Makarios Tito'yu Kıbrıs'ı Ziyarete Davet Etti", *Bozokurt*, 3 Eylül 1961, s.1.

kestirmiştir. Dolayısıyla, Küçük batı ülkelerinin de bunu görmelerine katkıda bulunmak amacıyla Kıbrıs'ın bağlantısız dış politikasına engel çıkarmamıştır.⁵⁷

Makarios'un talep ettiği içerikteki anayasa değişikliği iç mesele değil, garantör devletler Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi de doğrudan ilgilendiren uluslararası bir mesele niteliğindedir. Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasının ana hatlarını garantör ülkelerin söz hakkı olmaksızın kendi iç prosedürüyle değiştirmesi mümkün değildir.⁵⁸ Örneğin, Kıbrıs Anayasası'nın 182'nci maddesine göre anayasal değişiklik için Temsilciler Meclisi'nde iki toplumun vekillerinden ayrı ayrı yüzde 60'lık nitelikli çoğunluk desteği sağlanması gerekmektedir. Ancak, anayasa metninde bulunan EK III uyarınca bazı anayasa maddeleri “değiştirilemez maddeler” olarak belirlenmiştir.⁵⁹ Makarios'un değiştirilmesini talep ettiği Kamu Hizmeti Komisyonu'nun üye sayısı ve karar alma şekli anayasanın 124'üncü maddesiyle ilgiliydi. Bu madde EK III'te belirtilen “değiştirilemez maddeler” kapsamında değildi ve Temsilciler Meclisi tarafından değiştirilebilirdi. Ancak, Makarios'un gerçekleştirmek istediği değişikliklerin çoğu, örneğin 57'nci maddeyle ilgili olarak yürürlükten kaldırmak istediği Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın veto yetkileri EK III kapsamındaydı ve bu noktada bir değişiklik için garantörler de söz sahibiydi. EK III kapsamındaki anayasa maddeleri, ithal edildikleri kurucu antlaşmaların uluslararası niteliğinden ötürü Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin her üçünün birden onayı olmaksızın değiştirilemez ya da yürürlükten kaldırılamazdı.

Makarios 22 Kasım 1962'de Türk Hükümetinin davetlisi olarak Ankara'ya gitmiştir. Başbakan İsmet İnönü Makarios'a Türkiye'nin anayasa değişikliğine onayı olmadığını anlatmıştır.⁶⁰ 26 Kasım'da yayınlanan Gürsel-Makarios ortak deklarasyonunda Türkiye-Kıbrıs iş birliğinin uluslararası barış ve güvenlik açısından önemli olduğu, Zürih ve Londra Antlaşmalarının imzalanmasından itibaren Ada'daki toplumların ilişkilerinin iyileşmekte olduğu ve Türkiye-Kıbrıs ilişkilerin gelişmesi için karşılıklı çabaların sürdürüleceği bildirilmiştir.⁶¹ Makarios'tan sonra, 7 Ocak 1963'te de Küçük Ankara'yı ziyaret etmiştir. Küçük ve beraberindeki Kıbrıslı Türk yetkililer Türk Hükümetine 1964'te Makarios'tan

⁵⁷ Glafkos Clerides, *My Deposition: Volume I*, Alithia Publications, Nicosia, 1989, s. 124-125.

⁵⁸ Firat, agm., s.613.

⁵⁹ Kıbrıs anayasası ve EK III için bk. “Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası”, Cyprus Parliament, 1960, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2022).

⁶⁰ İsmail Şahin, Selma Parlakay Topbaş, “Türkiye'nin Kıbrıs'ta Statüko'yu Koruma Çabaları ve Makarios'un Ankara Ziyareti”, *Journal of International Social Research*, Cilt 9, Sayı 42, 2016, s.779-796.

⁶¹ “Cumhurbaşkanı Makarios Türkiye'den avdet etti”, *Halkın Sesi*, 27 Kasım 1962, s.1.

bir saldırı beklediklerini ifade etmişlerdir.⁶² 11 Ocak 1963'te yapılan ortak açıklamada Türk Hükûmeti ile Kıbrıslı Türk liderler belediyeler sorununun anayasaya uygun biçimde çözülmesi ve anayasa ile kurucu antlaşmaların tüm hükümleriyle uygulanması yönündeki müşterek iradelerini dile getirmişlerdir.⁶³ Belirtmekte yarar vardır ki, Türk Hükûmeti Makarios ve Küçük'ün Ankara ziyaretleri esnasında hassas bir diplomatik nezaket göstererek Makarios'un hiyerarşik açıdan kendisinin astı sayılan Cumhurbaşkanı Yardımcısı karşısında küçük düşmesini engellemiştir. Küçük'ü havalimanında Başbakan İnönü karşılarırken⁶⁴ Makarios'u Cumhurbaşkanı Gürsel karşılamıştır.⁶⁵

1963 yılı Ocak ayında belediyeler meselesi çıkmaza girerken Türkiye Makarios'a bir nota göndererek Rum lideri anayasaya uygun davranmaya davet etmiştir.⁶⁶ Öte yandan, Yunanistan'daki Konstantin Karamanlis Hükûmetinin Dışişleri Bakanı Evangelos Averof, 1963 Nisanı'nda Amerikalı diplomatlara Atina'nın Türk tarafıyla önceden uzlaşmadan anayasayı değiştirmeye yönelik bir girişime karşı olduğunu, Makarios'un Yunan Hükûmeti tarafından bu doğrultuda uyarıldığını aktarmıştır.⁶⁷ Karamanlis'in Haziran ayında istifa etmesi sonrasında göreve gelen Panayotis Pipinelis Hükûmetinin Dışişleri Bakanı Sofoklis Venizelos ise Amerikalı mevkidaşı Dean Rusk'a Yunan Hükûmetinin Kıbrıs'ta anayasa değişikliğini zaruri bulduğunu bildirmiştir.⁶⁸ Altı çizilmelidir ki, Yunanistan, Karamanlis'in istifasından 1964 Şubatı'na kadar Kıbrıs Sorunu'yla etkin biçimde ilgilenebilecek güçlü bir hükûmete sahip olmamıştır. Merkez-sağ parti ERE'nin (*Ethniki Rizospastiki Enosis*-Ulusal Radikal Birlik) lideri Karamanlis 1961 Seçimleri'ni kazanmış ancak 1963 yılında muhalefet milletvekillerinden Grigoris Lambrakis'in öldürülmesi ve Hükûmetin Kraliyet ailesi ile yaşadığı uyuşmazlıklardan dolayı Haziran'da istifa ederek yurtdışına gitmiştir. Başbakanlık görevini Pipinelis devralmıştır. Ne var ki, Pipinelis Hükûmeti uzun ömürlü olmamış ve 1963 Eylülü'nde Pipinelis'in görevi

⁶² Denктаş, *Kıbrıs: 50 Yılın Hikayesi*, s.197.

⁶³ "Türk Hükûmeti antlaşmaların ve anayasanın tümü ile uygulanmasına büyük önem atfetmektedir", *Akın*, 12 Ocak 1963, s.1.

⁶⁴ "Cumhurbaşkanı Muavinimiz Ankara'da omuzlarda taşındı", *Halkın Sesi*, 8 Ocak 1963 s.1.

⁶⁵ "Cumhurbaşkanı Makarios Ankara'da", *Halkın Sesi*, 23 Kasım 1962, s.1

⁶⁶ "Türkiye Makarios'a kesin nota gönderdi", *Halkın Sesi*, 4 Ocak 1963, s.1.

⁶⁷ "Telegram from the Embassy in Greece to the Department of State", DS, no: 279, 27 Nisan 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d279> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

⁶⁸ "Memorandum of Conversation", DS, no: 357, 26 Kasım 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d357> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

bırakması sonrasında ülkeyi seçime götürmek maksadıyla Stilianos Mavromihalis Hükûmeti kurulmuştur. 1963 Kasımı'nda yapılan seçimlerde ERE ile Yorgos Papandreou liderliğindeki EK (*Enosis Kentrou*-Merkez Birliği) yarışı neredeyse başa baş tamamlamışlardır. Rakibini az farkla geçen Papandreou yeniden seçime girmek istemiş ve Yunan Kralı ülkeyi erken seçime götürmesi için hükûmeti kurma görevini Yoannis Paraskevapoulos'a vermiştir. 1964 Şubatı'nda yeniden seçim yapılmıştır.⁶⁹

İngiltere'nin bu dönemdeki Kıbrıs politikasına bakıldığı zaman, İngiliz yetkililerin 1963 Krizi'nden önce Kıbrıs Rum tarafıyla anayasa ve antlaşmaların değiştirilmesine dair bazı görüşmeler gerçekleştirdikleri ve bunu Türk tarafına haber vermeksizin yaptıkları görülmektedir. 1963 Mayısı'nda Londra'yı ziyaret eden Rum Dışişleri Bakanı Spiros Kipriyanu, İngiliz Hükûmetinden Türkiye'nin garantörlüğünün kaldırılmasını, bunun Türkiye'ye kabul ettirilmesi için Yunanistan'ın garantörlüğünün de kaldırılmasını ve sadece "tarafsız ülke" olan İngiltere'nin garantörlüğünün sürmesini talep etmiştir. İngiliz Hükûmeti olumlu ya da olumsuz bir cevap vermemiş ancak Rum tarafının Ada'daki İngiliz Yüksek Komiseri Arthur Clark ile görüşebileceğini belirtmiştir.⁷⁰ İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği Londra'yı Clark'ın Rum tarafıyla anayasa ve antlaşmalar konusunda gizlice görüşmeye başlamasının Türkiye'nin İngiltere'ye olan güvenini sarsacağı konusunda uyarmıştır.⁷¹ Bu uyarıya rağmen, Clark ile Rum yetkililer arasında anayasa değişikliği konulu temaslar devam etmiştir. O denli ki, Makarios 13 maddelik anayasa değişikliği paketini Clark ile sürekli olarak görüşerek hazırlamıştır.⁷² Kıbrıs'ta silahlı çatışmaların başlamasına sayılı günler kala İngiliz Hükûmeti Kipriyanu'ya sorunu uluslararası düzeye taşımadan, iki toplum arasında müzakere edilerek halletme tavsiyesinde bulunmuştur. 19 Aralık'taki İngiliz Bakanlar Kurulu toplantısında Ada'daki mevcut "*durumun kötüleşme olasılığının göz ardı edilemeyeceğinin*" altı çizilmiştir.⁷³

⁶⁹ Richard Clogg, *A Concise History of Greece*. New York, Cambridge University Press, 4th edition, 2021; Wolfram Nordstieck, *Parties and Elections in Europe: Parliamentary Elections and Governments since 1945, European Parliament Elections, Political Orientation and History of parties*, Books on Demand, Norderstedt, 2021, s. 270; Keridis, Dimitris. *Historical Dictionary of Modern Greece*, Plymouth, Scarecrow Press, 2009, s.182.

⁷⁰ Salahi Sonyel, *Cyprus: The Destruction of a Republic. British Documents 1960-1965*, Eothen Press, Florida, 1997, s.41-42.

⁷¹ TNA, FO 371/168988, "Secret telegram by Dennis Allen to Foreign Office", 12 Haziran 1963.

⁷² Clerides, agm., s. 166-173; Iacovos Kareklas, *Constitutional Law and Federations*, Rowman & Littlefield, London, 2021, s.29.

⁷³ TNA, CAB 128/38/14, "Conclusions of a meeting of Cabinet held at 10 Downing Street, on Thursday 19th December 1963, at 10 a.m.", 19 Aralık 1963.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)⁷⁴Ada'daki gerginliğin tırmandığını farkındadır ve 1963 Ocak'ında Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan'daki diplomatlarına tarafları uzlaşmaya teşvik etmeleri talimatını vermiştir.⁷⁵ 15 Mayıs 1963'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) bir konuşma yapan Erkin, "Kıbrıs Anayasası ve Zürih-Londra Anlaşmaları'nın iblalinden vahim durumlar çıkabilir" uyarısında bulunmuştur.⁷⁶ Makarios ise Kıbrıs'ı Bağlantısızlar Hareketi'ne üye yapmasının meyvelerini toplamaya başlamıştır. 1963 Eylül'ünde gerçekleşen Asya-Afrika Konferansı Makarios'u Kıbrıs'a self-determinasyon hakkı tanınması, Garanti Antlaşması'nın yürürlükten kaldırılması ve yönetimi çoğunluk iradesinin (Rum toplumunun iradesi) belirleyeceği bir anayasal düzenin kurulması yönündeki mücadelesinde destekleme kararı almıştır.⁷⁷ Ekim ayında BM Genel Kurulunda Rusk ile görüşen Erkin, Amerikalı bakana Türk Hükümetinin Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın harfiyen uygulanmasından yana olduğunu bildirmiştir.⁷⁸ ABD Kıbrıs konusunda daha etkin bir rol oynamayı ancak 1963 Ekimi'nde gündemine almıştır. Washington, hazırladığı plan doğrultusunda garantör ülkelere ve Kıbrıs'taki iki tarafa müzakere etmelerini tavsiye edecek, belediyelerin geçici bir test süresinden sonra birleştirilmesini önerecek ve anayasanın ihtilaf yaratan maddelerinin garantörlerin onayına gerek olmaksızın değiştirilebilmelerini sağlayacak düzenlemeler yapılmasını teklif edecekti. Bunun için Küçük ve Makarios'un kurucu antlaşmalara bağlılıklarını açıklamaları gerekmektedir.⁷⁹ Ancak, 4 Kasım 1963 günü Amerikalı diplomatlar Washington'a Makarios'u bu antlaşmalara bağlılığını açıklama konusunda istekli bulmadıklarını bildirmiş ve ABD'nin planları suya düşmüştür.⁸⁰

⁷⁴ ABD'nin 1960-1974 dönemindeki Kıbrıs politikası hakkında, Amerikan arşivlerinden yararlanılarak yapılmış detaylı bir çalışma için bakınız İlksoy Aslım, *American Foreign Policy on Cyprus (1960-1974)*, Doktora Tezi, University of Oulu, Finland, 2010.

⁷⁵ "Telegram from the Department of the State to the Embassy in Cyprus", Department of State (DS), no: 268, 9 Ocak 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d268> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

⁷⁶ "Erkin Kıbrıs konusuna ait görüşünü açıkladı", *Nevak*, 17 Mayıs 1963, s.1.

⁷⁷ "Rumların hazırladığı bir tertibin hikayesi", *Akm*, 13 Eylül 1963, s.1.

⁷⁸ "Situation in Cyprus", DS, no: 289, 1 Ekim 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d289> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

⁷⁹ "New Action Program for Cyprus", DS no: 292, 28 Ekim 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d292> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

⁸⁰ "Telegram from the Embassy in Cyprus to the Department of State, DS, no: 293, 4 Kasım 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d293> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

Makarios, anayasanın 13 maddesinde değişiklik öngören paketi 30 Kasım 1963'te Türk tarafına iletmiştir. Bu değişiklik talebine göre Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın veto hakları kaldırılacaktır. Temsilciler Meclisi'nde bazı hayati konulardaki (vergi, seçim sistemi ve belediyeler) iki ayrı çoğunluk şartı kaldırılacak, her konuda basit çoğunlukla karar alınabilecektir. Böylelikle Rum yetkililer çoğunluk avantajlarını kullanarak yasamada ve yürütmede Türklerle uzlaşma gereği duymaksızın her konuda karar alabileceklerdir. Bunun yanında iki toplumun kamu hizmeti, polis örgütü ve silahlı kuvvetlerdeki personel sayısı toplumların nüfusu oranında olacaktır. Böylece Türklerin devlet içerisindeki temsiliyetleri son derece cılız bir hale gelecektir.⁸¹ Makarios'un anayasal değişiklik talebini resmi olarak masaya getirirken harekete geçtiği tarihin üzerinde durmakta da yarar vardır. Bu tarihte, yani 30 Kasım 1963'te ABD Kennedy suikastının şokunu yaşamaktadır.⁸² Çalışmada daha önce ele alındığı üzere, Yunanistan siyasi açıdan son derece istikrarsız bir dönemden geçmektedir. Türkiye'de CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), YTP (Yeni Türkiye Partisi) ve CKMP'nin (Cumhuriyet Köylü Millet Partisi) ortaklığı ve bağımsız milletvekillerinin desteğiyle kurulan hükümet dağılmıştır.⁸³ Önü yeniden hükümet kurmaya çalışmaktadır. Yeni hükümet, Kıbrıs'ta silahlı çatışmaların başlamasından dört gün sonra, 25 Aralık 1963'te azınlık hükümeti olarak kurulabilmiştir.⁸⁴ İngiltere'de ise Başbakan Harold Mac Millan kabinesindeki skandallar neticesinde 1963 Ekimi'nde istifa etmiş, Başbakanlık görevini eski Dışişleri Bakanı Alec Douglas Home devralmıştır.⁸⁵ Bu noktada, Makarios'u kriz yaratmaktan alıkoyabilecek devletler bir şekilde sarsıntıya uğramış, hepsinde yönetimi bir ölçüde istikrarsızlaştıran hükümet sorunları oluşmuş ve Makarios muhtemelen bu tabloyu fırsat bilip beklediği “doğru zamanın” geldiğini düşünmüştür.

⁸¹ Anayasal değişiklik paketinin tamamı için bakınız *Press and Information Office (PIO)*, “13 Points”, 30 Kasım 1963. Bahsi geçen hükümlerin Kıbrıs anayasasındaki halleri için bakınız: “Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası”, Cyprus Parliament, 1960, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

⁸² Tom Gallagher, *Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989: From the Ottomans to Milosevic*. London, Routledge, 2013, s.211.

⁸³ Kaan Gaytancıoğlu, "Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat 1965-20 Kasım 1965)." *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 6, 2013, s. 48-75.

⁸⁴ Fuat Aksu, “Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt15, Sayı 59, 2018, s. 65-87.

⁸⁵ Keith Popple, "Trust and Political Life: the need to transform our democracy", *Concept*, Volume 12, Issue 1, 2021, s. 1-9.

Başbakan İnönü, Makarios'un muhtırası Ankara'ya ulaşınca Yunan Büyükelçisi'ni makamına davet ederek "Makarios'a dikkat ediniz, Türk-Yunan dostluğunun bozulmasına sebebiyet vermesin" şeklinde uyarmıştır.⁸⁶ İki toplum arasındaki krizi zirveye ulaştıran diğer bir gelişme, 3 Aralık 1963'te EOKA savaşçılarından Markos Drakos'un heykelinin bombalı saldırıya uğramasıdır.⁸⁷ Rum siyaseti saldırıdan Türkleri sorumlu tutmuşlar, ancak 2014 yılında bir Rum, bombalama emrini İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis'in verdiği tanık olduğunu basına açıklamıştır. İki toplum arasında çatışma başlatmaya çalışan Yorgacis'in bir diğer hamlesi de Rum polisleri Türkleri taciz etme emri vermesi olmuştur. 20 Aralık'ı 21 Aralık'a bağlayan gece, Lefkoşa'da Rum polislerin Türk sivilleri taciz etmesi ve iki Türkün katledilmesiyle silahlı çatışmalar başlamıştır. Etnik şiddet kısa süre içerisinde Lefkoşa'ya, Lefkoşa'ya yakın bölgelere ve Larnaka'ya yayılmıştır.⁸⁸ Türk Hükûmeti Yunanistan, ABD ve İngiltere'den Kıbrıs'taki şiddetin durdurulması için harekete geçmelerini talep etmiştir.⁸⁹ Bu bağlamda Makarios ile Küçük 21 Aralık 1963 günü ortak bir bildiri yayınlayarak sağduyu çağrısında bulunmuştur.⁹⁰ Şiddet durdurulamayınca Türk Hava Kuvvetlerine bağlı jetler 25 Aralık günü Lefkoşa üzerinde uyarı uçuşu gerçekleştirmiş ve Türk Alayı kışlasından çıkararak Lefkoşa'ya girmiştir.⁹¹ Daha sonra İngilizlerin komuta edeceği ve Türk ve Yunan birliklerinin de katılacağı bir askerî misyon Kıbrıs'ta barışın sağlanması için görevlendirilmiştir.⁹² 27 Aralık günü ateşkes imzalanmış ve 30 Aralık'ta Lefkoşa "Yeşil Hat" adı verilen tel örgü-barikat hattıyla Türk ve Rum kesimleri olarak ayrılmıştır. Alınan bu önlemler kalıcı çözüm getirmemiş ve şiddet kısa sürede tekrar alevlenmiştir.⁹³

⁸⁶ "İnönü Makarios'a dikkat ediniz dedi", *Akm*, 9 Aralık 1963, s. 1.

⁸⁷ "Sovari i zimia pou ipesti to bathron tou agalmatos" [Heykel büyük hasara uğradı], *Fileleftheros*, 4 Aralık 1963, s. 1.

⁸⁸ Kızılyürek, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi*, s. 321-333.

⁸⁹ "Türkiye'den Kıbrıs'a bir parlamento heyeti geliyor", *Bozkuurt*, 25 Aralık 1963, s. 1.

⁹⁰ PIO, "Kini eklisi tu Proedru ke tu Andiproedru pros ton kypriko lao" [Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın Kıbrıs halkına ortak çağrısı], no: 4, 21 Aralık 1963.

⁹¹ "Türkiye Müdahale Etti", *Bozkuurt*, 26 Aralık 1963, s. 1.

⁹² PIO, "Dilosis tu Proedru tis Dimokratias tu Arhiepiskopu Makariu" [Cumhurbaşkanı Makarios'un açıklaması], 26 Aralık 1963.

⁹³ James, Alan. *Keeping the Peace in the Cyprus Crisis of 1963-64*, London: Palgrave MacMillan, 2001; Bueno Lacy, Rodrigo, Henk van Houtum, "The global green line: The imperial cartopolitical puppeteering of Cyprus", *Geopolitics*, Volume 24, Issue 3, 2019, s. 586-624.

Sovyetler Birliği, AKEL'in faaliyetlerine izin vermesinden ve bağlantısız dış politikasından ötürü Makarios'a sempatiyle bakmaktadır.⁹⁴ 1963 yılı sonunda Ada'daki istikrar bozulunca Sovyetler Birliği Hükûmetinin tezlerini savunan *Pravda* (Hakikat) gazetesi Zürih ve Londra Antlaşmalarını Kıbrıs'taki toplumların arasını bozan bir “emperyalist tasarım” olarak değerlendirmiş, Türk jetlerinin Lefkoşa üzerinde gerçekleştirdiği uçuşlar Moskova tarafından protesto edilmiştir.⁹⁵ Makarios, 1 Ocak 1964 günü, Türkiye'nin uyarı uçuşları ve kışlasından çıkan Türk Alayı vasıtasıyla Kıbrıs'ın “egemenliğini ihlal ettiğini” savunmuştur. Rum lider bu “ihlallere” Garanti Antlaşması ile İttifak Antlaşması'nın vesile olduğunu öne sürerek bu antlaşmaları tek taraflı olarak feshettiğini açıklamıştır.⁹⁶ Esasen bu antlaşmaların her ikisi de uluslararası antlaşmalardı ve ilgili tüm tarafların rızası olmaksızın tek taraflı yapılacak bir fesihle hukuken geçersiz kılınmaları olanaksızdı. 1963-1964 yıllarında Kıbrıslı Türkler, maruz kaldıkları saldırılar ve yaşadıkları yoğun can kayıplarından dolayı kendilerini Rum çoğunluktan ayıran güvenli bölgeler oluşturmuşlardır. Türk yetkililer ve görevliler yasama, yürütme, yargı ve kamu hizmetindeki görevlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Devlet tek yanlı olarak Rum kontrolüne geçmiştir. Kıbrıslı Türkler 1963-1964 döneminde etnik şiddetten dolayı 600 civarında can kaybı yaşamış ve 25,000'in üzerinde Kıbrıslı Türk, (toplumun nüfusunun yaklaşık dörtte biri) güvenli bölgelere sığınabilmek için zorunlu biçimde yer değiştirmiştir.⁹⁷ Rumların bu dönemdeki can kaybı ise 215 civarında olmuştur.⁹⁸

1964 yazında, gittikçe yoğunlaşan şiddet olaylarını durdurmak için adaya askerî müdahalede bulunmaya hazırlanan Türkiye son anda Johnson Mektubu ile durdurulmuştur. Mektubun içeriğinin ittifak ruhuna uygun olmaması nedeniyle Ankara ABD ile ortaklığını yeniden gözden geçirip Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltmiştir. Moskova böylelikle Kıbrıs Sorunu'nda Türk tezlerine saygı göstermeye başlamıştır. Örneğin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 1965 yılında adada bir federal ortaklık kurulması şeklindeki Türk görüşünü desteklemiştir.⁹⁹ Makarios, başta BM Genel Kurulu olmak üzere

⁹⁴ Bu konuda bk. Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, Alfa Yayınları İstanbul, 2007, s.154-157.

⁹⁵ Firat, agm, s.729-730.

⁹⁶ PIO, “Katangelete i Sinfiki Engiiseos ke i Sinfiki Simahias” [Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması yürürlükten kaldırılıyor], no: 1, 1 Ocak 1964.

⁹⁷ Kıralp, agm., s.448.

⁹⁸ Nicos Peristianis, *Between Nation and State: Nation, Nationalism, State, and National Identity in Cyprus*. Doktora Tezi, Middlesex University, United Kingdom, 2008, s. 350.

⁹⁹ Firat, agm, s.731.

uluslararası alanda Bağlantısızlar ve Üçüncü Dünya'dan aldığı desteği ilerleyen yıllarda da korumuştur.¹⁰⁰ Türk tarafının adada Rum tarafı lehine bozulan siyasi dengeyi yeniden sağlayabilmesi ise Yunan cuntasının Makarios'u 15 Temmuz 1974'te askerî bir darbeyle devirmesi sonrasında Ankara'nın 20 Temmuz'da Garanti Antlaşması uyarınca başlattığı askerî harekâtla mümkün olmuştur.¹⁰¹

İki Toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Genel Siyasi Atmosfer

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 16 Ağustos 1960 tarihinde yayınlanan Rum gazeteleri incelendiği zaman, Rum kamuoyunda yeni devletin Ada'nın "Helen kimliğine" aykırı olduğu fikrinin ön plana çıktığı görülmektedir. Rum gazeteleri Kıbrıs'a self-determinasyon hakkı tanınmamış olmasının nüfus çoğunluğunu oluşturan Kıbrıslı Rumlara "haksızlık" olduğunu, antlaşmaların dıştan dayatıldığını ve "mücadelenin sürmesi gerektiğini" savunmaktadır.¹⁰² Aynı gün yayınlanan Kıbrıs Türk gazetelerindeyse Türk askerinin 1878'den sonra yeniden adaya dönmesinin sevinci ön plana çıkmaktadır.¹⁰³ Rum gazetelerinde doğan izlenim devletin Rum tarafında meşruiyet bulamadığı yönündeyken;¹⁰⁴ Türk gazetelerinde doğan izlenim devletin Kıbrıs Türk tarafında bulduğu meşruiyetin esas olarak Türk askerinin adaya dönüşünden ve Türkiye'nin Kıbrıs'ın siyasi geleceğinde söz sahibi olmasından kaynaklandığı yönündedir. Adada yeni kurulan devlete atfen aynı gün yayın hayatına başlayan *Cumhuriyet* gazetesi ise Türk askerinin gelişinin yanında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin

¹⁰⁰ Bu desteğin en çok hissedildiği dönüm noktalarından biri 1965 yılı Aralık ayında BM Genel Kurulu'nda kabul edilen 2077 (XX) sayılı karardır. Ayrıntılar için bakınız: United Nations, "Resolution 2077 (XX)", 18 Aralık 1965, no: 5990, <https://digitallibrary.un.org/record/660053> (Erişim Tarihi 9 Haziran 2023).

¹⁰¹ Alper Gülbay, "Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükûmeti ve Kıbrıs Barış Harekâtı", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2019, Cilt 15, Sayı 30, s. 333-361.

¹⁰² "Den yortazume simera", [Bugün kutlama yapmıyoruz] *Ethniki*, 16 Ağustos 1960, s.1; "To AKEL apevfini sto lao mas mnima patriotikis anti-imperialistikis enotitas" [AKEL'den halkımıza anti-emperyalist yurtsever birlik mesajı], *Haravgi*, 16 Ağustos 1960, s.1; "Pistis is to mellon" [Geleceğe inanç], *Eleftheria*, 16 Ağustos 1960, s.1; "Afetiria, ohi terma" [Son değil, başlangıç], *Fileleftheros*, 16 Ağustos 1960, s.3.

¹⁰³ "82 yıllık hasreti gideriyoruz: Mehmetçik Kıbrıs'ta", *Nacak*, 19 Ağustos 1960, s.1; "82 yıllık büyük hasret sona erdi", *Halkın Sesi*, 16 Ağustos 1960 s.1; "Cumhuriyetin kahraman koruyucuları hoş geldiniz", *Bozkaurt*, 16 Ağustos 1960, s.1.

¹⁰⁴ Kıbrıs Rum toplumunda sadece gazeteler değil, çok sayıda kanaat önderi ve siyasi aktör de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu tepkiyle karşılamıştı. Ayrıntılar için bakınız Kızılyürek, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi*, s.273-283.

iki toplumun dostluğunun gelişmesi için sunduğu fırsatları da selamlayarak diğer gazetelerden kısmen daha farklı bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁰⁵

Cumhuriyet'in ilk günlerinden itibaren iki toplumun gazeteleri arasında atışmalar başlamıştır. Nacak gazetesi "Kıbrıs Yunandır" ibaresini sıklıkla kullanan Rum basınına tepki göstermiştir.¹⁰⁶ Taraflar arasındaki tansiyonu yükselten oldukça ciddi bir tartışma 1961 Şubat'ında Temsilciler Meclisi'nde yaşanmıştır. 1961 Ocak'ında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Kıbrıs konulu bir konferans yapılmıştır. Konferanstaki konuşmacılar arasında Prof. Dr. Halil İncelik ve Doç. Dr. Suat Bilge gibi ünlü bilim insanlarının yanı sıra şair Behçet Kemal Çağlar, Kıbrıs'ın Türkiye Büyükelçisi Mehmet Ertoğruloğlu ve aralarında Müderrisoğlu'nun da bulunduğu Kıbrıslı Türk milletvekilleri yer almıştır. Çağlar konuşmasında "Türkiye gerekirse Kıbrıs'ı da Mısak-ı Milli sınırları içine alabilir" ifadesini kullanmıştır. Kıbrıslı Türk milletvekilleriye Rum tarafının antlaşmalara ve anayasaya sadık davranmadığına dikkat çekerek paramiliter grupların Yorgacis'in göz yummasıyla silahlanmakta olduğunu savunmuşlardır.¹⁰⁷

Ankara'daki konferansta ve sonrasında yaşananların, Rum liderliğinin paramiliter silahlı gücünü artırma hazırlıkları ve Kıbrıs Türk tarafının bundan haberdar olduğu dikkate alınarak "taşların dökülmesi" şeklinde yorumlanması mümkündür. Kıpriyanu, Ertoğruloğlu'ndan konferanstaki konuşmalara dair rapor talep ederken Yorgacis, Kıbrıs Cumhuriyeti Başsavcılığından görüş istemiştir.¹⁰⁸ Makarios ise konunun Temsilciler Meclisi gündemine taşınması için Klerides'e yazı göndermiş ve Temsilciler Meclisi'nin 6 Şubat 1961 tarihli oturumunda iki toplumun vekilleri arasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Türk vekiller oturumu terk etmiş ve onların yokluğunda konuşan Rum vekiller konferanstaki konuşmalara karşı sert suçlamalarda bulunmuşlardır. PM Milletvekili Vasos Lissaridis Rumların Kıbrıs'ın geleceğini belirlemek adına self-determinasyon hakkı için mücadele etmekte kararlı olduklarını dile getirmiştir.¹⁰⁹ Taraflar arasındaki tartışmalar üç yıl boyunca durulmamıştır. Küçük 12 Eylül 1961'de Makarios'a yazdığı bir mektupta Rum bakanların gündemdeki her konu için önceden kendi aralarında istişare edip bir karar ürettiklerini ve Türk bakanların fikrine hiç önem vermeden bu karara göre hareket ettiklerini vurgulamıştır. Kamu Hizmeti Komisyonu'nda görev alan Rum yetkililerin yüzde

¹⁰⁵ "Kıbrıs Cumhuriyeti Akşam İlan Edildi", *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1960, s. 1.

¹⁰⁶ "Kıbrıs Yunandır demekle ne kastediyorsunuz?", *Nacak*, 9 Eylül 1960, s. 1.

¹⁰⁷ "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Kıbrıs toplantısı yapıldı", *Bozkuurt*, 31 Ocak 1961, s.1.

¹⁰⁸ "Dışişleri Bakanı Ankara'dan mufassal rapor istedi", *Bozkuurt*, 3 Şubat 1961, s.1.

¹⁰⁹ "Türk Meclis Grubu toplantıyı terk etti", *Bozkuurt*, 7 Şubat 1961, s.1.

70'e yüzde 30 oranının tutturulmaması için bilinçli olarak engel çıkardığını, resmi görevli Rumlar arasında Zürih ve Londra Antlaşmaları aleyhinde ve self-determinasyon lehine görüş bildirenlerin sayısının giderek arttığını ifade etmiştir.¹¹⁰

Rum liderliği, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Yunan Genelkurmay Başkanlığı'nın desteğiyle "Akritas" isimli bir gizli örgüt kurmuştur. Örgütün liderliğini "Akritas" kod adıyla Yorgacis yapmaktadır. İfade etmek gereklidir ki, Akritas örgütüne silah yardımını Yunan Hükûmeti yapmamaktadır. Yorgacis'in temel silah tedarikçisi IDEA (*Ieros Desmos Ellinon Aksiomatikon*-Yunan Subayların Kutsal Birliği) adı verilen, Yunan ordusu içerisinde yapılmış gizli bir örgüttür. Akritas'ın dışındaki en güçlü silahlı gruplarsa Milletvekili Lissaridis ve *Mabi* (savaş) gazetesinin sahibi Nikos Sampson'un yönettiği gruplardır. Rum liderliği son şeklini büyük ihtimalle Kasım 1963'ten kısa bir süre önce alan Akritas Planı'nı yeniden *Enosis* kapısını açacak bir eylem planı olarak hazırlamıştır.¹¹¹ Akritas Planı 21 Nisan 1966 tarihinde basına sızmıştır. Kıbrıslı Türklere siyasi eşitlik statüsü tanıyan anayasa maddelerinin değiştirilmesini, Zürih ve Londra Antlaşmalarının "*self-determinasyona engel çıkararak hükümlerinin*", özellikle Türkiye'yi Ada'nın siyasetinde söz sahibi yapan Garanti Antlaşması'nın ortadan kaldırılmasını ve self-determinasyon yoluyla *Enosis*'in gerçekleşmesini öngörmektedir. Planın bir diğer boyutuysa Türk tarafı itiraz edeceği için tek yanlı hareket edilmesi ve Rum silahlı gücünün Kıbrıs Türklerinin karşı koyuşunu kısa sürede sindirecek kapasitede olması gerektiğidir.¹¹²

Akritas Planı çatışmaların başlamasından yıllar sonra basına sızmışken, Yorgacis'in Yunan Dışişleri Bakanı Averof'tan "*Kıbrıs'ın iç güvenliği için destek istediği*" ancak Yunan Hükûmetinden olumlu yanıt alamadığı Cumhuriyet'in daha ilk yılında Rum basınına yansımış bir gelişmedir.¹¹³ Öte yandan, Türkiye Büyükelçisi Emin Dırvana ile Denктаş arasında önemli bir uyuşmazlık mevcuttur. Denктаş, anılarında Rum tarafının silahlanması ve hazırlıklarıyla ilgili olarak Ankara'ya düzenli olarak rapor gönderdiğini ancak Dırvana'nın "bunlara aldırmayınız" diyerek Kıbrıs Türk liderliğini Ankara nezdinde itibarsızlaştırdığını

¹¹⁰ Takis Hadjidemetriou, *Kıpriaki Dimokratia 1959-1964: Kratos kai Parakratos Aibmaloti enos hamenou alitorismou- politiki kai ideologiki theorisi* [Kıbrıs Cumhuriyeti 1959-1963: Devlet ve derin devlet, kaybedilmiş bir davanın esirleri-siyasi ve ideolojik değerlendirme], Papazisis, Lefkosia, s.157.

¹¹¹ Kızılyürek, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi*, s. 286-292.

¹¹² "Uden shedion efirmosfi" [Plana dair hiç Bir şey uygulanmadı], *Patris*, 21 Nisan 1966, s.1; s.4.

¹¹³ "İ elliniki kivernisi ke i kipriaki politiki krisi" (Yunan Hükûmeti ve Kıbrıs'taki siyasi kriz), *Fileleftheros*, 14 Nisan 1961, s.1.

yazmaktadır.¹¹⁴ Türkiye'deki ihtilal hükûmetinin önemli bir kısmının Kıbrıs Türk liderliğine olan güvensizliğinin temelinde Küçük, Denктаş ve TMT'yi “Adnan Menderes'in iş birlikçileri” olarak görmeleri yatmaktadır.¹¹⁵ 27 Mayıs 1960 sonrasında Türkiye'den TMT'ye yapılan silah yardımları durmuş ve ancak 1961 yılı sonbaharında tekrar başlayabilmiştir.¹¹⁶

Yorgacıs, 1962 Şubatı'nda yaptığı bir konuşmada bütün Osmanlı topraklarından çekilen Türklerin Kıbrıs'ta kalan “küçük bir kısmının” Zürih ve Londra Antlaşmalarından dolayı Rumlara “şantaj yapabilecek” hale geldiğini savunmuştur. Konuşmasında Ada'nın “*eski çağlardan beri Yunan olduğunu ve her zaman Yunan kalacağını*” söyleyerek kendisini dinleyen EOKA savaşçılarına hitaben “*gelecek ellerimizdedir*” demiştir.¹¹⁷ 1962 yılında Ada'daki siyasal ortamı son derece gergin hale getiren iki olay yaşanmış ve bu olayların failleri bulunamamıştır. Bunlardan birincisi, 26 Mart'ta Lefkoşa'da Ömeriye Camii ile Bayraktar Türbesi'nin bombalı saldırıya uğraması,¹¹⁸ diğeri ise 23 Nisan'ı 24 Nisan'a bağlayan gece Cumhuriyet gazetesinin iki yazarı Ahmet Gürkan ile Ayhan Hikmet'in katledilmeleridir.¹¹⁹ Bu dönemde aydınlatılamamış bir diğeri önemli şiddet olayı da¹²⁰ 1962 Eylülü'nde Denктаş'ın avukatlık bürosuna yapılan bombalı saldırıdır.¹²¹

Rum sağına ilaveten, 1962'de 10'uncu kongresini gerçekleştiren AKEL de Zürih ve Londra Antlaşmalarından rahatsızdır. AKEL, bu antlaşmaları “*emperyalizm kurusunu*” olarak nitelendirmiş, gelecekteki rotasını “*ulusal özgürleşme*”, “*bağımsızlık*” ve “*anti-emperyalist mücadele*” gibi esaslar çerçevesinde mücadeleye

¹¹⁴ Rauf Raif Denктаş, *Kıbrıs: 50 Yılın Hikayesi*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 200-204.

¹¹⁵ Ulvi Keser, Münevver Kata, “27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Kıbrıs Türk Mücadele Tarihine Yansımaları”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 16, 2017, s.361-386.

¹¹⁶ Kızılyürek, *age.*, s. 298.

¹¹⁷ “4 ipurgi profonun” [Dört bakanın halka seslenişi], *Mabi*, 11 Şubat 1962, s.1.

¹¹⁸ PIO, “Dilosis tu Proedru tis Dimokratias Arhiepiskopu Makariou ke tu İpurgu Esoterikon tu k. P. Yorgacıs epi tis topofetiseos vomvom is turkika temeni” [Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un ve İçişleri Bakanı sn. P. Yorgacıs'ın Türk mabetlerine yapılan saldırılara ilişkin açıklamaları], no:4, 26 Mart 1962.

¹¹⁹ PIO, “Dilosis tu Makariotatu Proedru tis Dimokratias” [Cumhurbaşkanı hazretlerinin açıklaması], 24 Nisan 1962.

¹²⁰ Bahse konu dönemdeki siyasal gerilim ve şiddet için ayrıca bakınız: Makarios Druşotis, *Kıbrıs 1963-1964: İlk Bölünme*, Galeri Kültür, Lefkoşa, 2008, s.20-32.

¹²¹ “Denктаş'ın Yazıhanesi Bombalandı”, *Bozkuurt*, 18 Eylül 1962, s.1.

dayandırmıştır.¹²² 31 Mart 1963'te Makarios, EOKA'nın kuruluş yıldönümü kutlamalarındaki konuşmasında amacını “geleceği EOKA ruhuyla şekillendirmek.”¹²³ olarak açıklamıştır. Denktaş Makarios'un anayasanın gereklerini yerine getirmediğini ve alenen *Enosis* hayalleri kurmaya devam ettiğini dile getirerek sert bir uyarıda bulunmuştur.¹²⁴ Temsilciler Meclisi Türk Grubu ise, 1 Nisan 1963 tarihli bildirisinde Kıbrıs için tek çıkar yolun anayasal düzene uyulması olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵ 1963 Mayıs'ında AKEL Merkez Komitesi kurucu antlaşmaların değiştirilmesi yönünde Makarios'u destekleme kararı almıştır.¹²⁶ 1963 Temmuz'unda Makarios sadece anayasal değişikliğin değil, “BM ilkelerine aykırı olan” Garanti Antlaşması'nın da yürürlükten kaldırılmasının gerekli olduğunu dile getirmiştir.¹²⁷ Nacak gazetesi Makarios'a cevaben “Zürih'e verilecek yeni bir yön *Enosis*'e değil *Taksim*'e gider” uyarısında bulunmuştur.¹²⁸

İki tarafın siyasilerinin dostane tavırlar sergilediği ve yapıcı biçimde iş birliği yaptıkları ender örnekler de mevcuttur. Mesela, Makarios Ada'daki Türk ve Yunan Alaylarının ilk resmigeçit töreninde Türk askerlerini Türkçe “merhaba asker!” diyerek selamlamıştır.¹²⁹ Temsilciler Meclisi 1961 Ekim'inde aldığı bir kararla Yunanistan'da ve Türkiye'de hukuk eğitimi alanların Kıbrıs'ta avukatlık yapabilmelerini sağlamıştır.¹³⁰ Aynı günlerde Makarios ile Küçük, Kıbrıs'ta bulunan bir Amerikan askerî gemisini birlikte ziyaret etmişlerdir.¹³¹ 1962 Mart'ında gerçekleşen Türk İşçi Birlikleri Federasyonu Dördüncü Genel Kurulu'na Çalışma Bakanı Tasos Papadopoulos da katılmış; Denktaş ve Türkiye İşçi Konfederasyonu İkinci Başkanı Hasan Özgüneş ile birlikte konuşmacılar

¹²²AKEL, *Politikes apofasis kai psifismata sitedrion tu AKEL ke KKK* [AKEL ve KKK kongrelerindeki kararlar ve oylamalar], Kentriki Epitropi tu AKEL, Lefkosia, 2008, s.207-208.

¹²³ Makarios 1964'ten itibaren Atina'ya her koşulda güvenemeyeceğini ve Türkiye'nin gücü karşısında Kıbrıs'ın tamamını Yunanistan'a bağlayamayacağını görünce Kıbrıslı Türklerin azınlık statüsüne indirgeneceği bir bağımsızlık modelini de alternatif olarak görmeye başlamıştır. Bakınız Kralp, “1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu”.

¹²⁴ “Denktaş'ın basın mensuplarına verdiği demeç”, *Nacak*, 5 Nisan 1963, s.4.

¹²⁵ “Türk milletvekilleri Kliridis'e cevap verdi”, *Akın*, 2 Nisan 1963, s.1.

¹²⁶ “Htesini anakinosi tis kendriks epitropis tu kommatos” [Parti'nin Merkez Komitesi'nin dünkü duyurusu], *Harangi* 10 Mayıs 1963, s.1.

¹²⁷ “Na pafsi ishusa i sinfiki engüiseon” [Garanti Antlaşması yürürlükten kaldırılın], *Mabi*, 31 Temmuz 1963, s.1.

¹²⁸ “Kıbrıs hiçbir zaman Elen olmadı ve olmayacaktır”, *Nacak*, 2 Ağustos 1963, s.1.

¹²⁹ “Makarios: Merhaba asker”, *Ethniki*, 25 Ağustos 1960, s.6.

¹³⁰ “Temsilciler Meclisi dün gece yarısına kadar oturdu”, *Bozkuurt*, 17 Ekim 1961, s.1.

¹³¹ “Makarios ile Dr. Küçük Dün Amerikan kruvazörünü ziyaret etti”, *Bozkuurt*, 11 Ekim 1961, s.1.

arasında yer almıştır.¹³² Makarios, 26 Ekim 1962'de Temsilciler Meclisi'nde bir konuşma yaparak Rum ve Türk milletvekillerini sahip oldukları “iş birliği ruhu” ve “karşılıklı anlayış gönüllülüğünden” ötürü tebrik etmiştir.¹³³ Bununla beraber, 1960-1963 Dönemi'nin genel siyasi atmosferine uyumsuzluk damga vurmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada, kuruluşundan üç yıl sonra fiilen Rum kontrolüne geçen Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki genel siyasi atmosfer, dozu giderek artarak en sonunda şiddet halini alan etnik uyumsuzluk ve Türkiye'nin o yıllardaki Kıbrıs politikası incelenmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili temel hedefinin Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortaya çıkaran Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Anayasası'nı yaşatmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye ve Dr. Fazıl Küçük liderliğindeki Kıbrıslı Türk siyasiler antlaşmaları yaşatmaya çalışırken Başpiskopos Makarios liderliğindeki Rum siyasiler anayasa ile kurucu antlaşmaları değiştirerek (örneğin Türkiye'nin garantörlük haklarına son vererek) yeniden *Enosis* kapısını aralamaya çalışmaktadır. Rum siyasiler Cumhuriyetin daha ilk aylarında Ada'nın geleceğini tek taraflı olarak belirlemeye çalışacaklarının sinyalini vermişlerdir. Duydukları temel rahatsızlık, bahse konu antlaşmaları ve iki toplumun siyasi eşitliğine dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Rum toplumuna yapılmış birer “haksızlık” olarak görmeleridir. Bunun yanında, Rum seçkinler, adada ortaya çıkan siyasi sistemi Yunan milliyetçiliğinin idealleriyle örtüştürememekte ve ona karşı tepki göstermektedirler. Belediyeler, vergi, ordu ve iki toplumun kamu çalışanı oranları taraflar arasında ciddi anlaşmazlıklar yaratmıştır. Makarios, anayasayı değiştirme fikrini gündeme getirince hem Türkiye hem Kıbrıs Türk liderliği buna karşı çıkmış; Ada'daki istikrarı bozmanın ciddi sorunlara yol açacağı uyarısında bulunmuşlardır.

ABD, tarafları uzlaştırabileceği bir formül tasarlamış olsa da Makarios'un Zürih ve Londra Antlaşmaları'na olan inançsızlığından ötürü bu formülü hayata geçirememiştir. Yunanistan'daki Karamanlis Hükûmeti Kıbrıs Rum liderliğini bu antlaşmaları bozmaktan alıkoymaya çalışmış, Karamanlis'in istifası sonrasında ülke derin bir istikrarsızlığa gömülmüş ve Atina Kıbrıs Sorunu'nda yeterince etkin bir rol oynayamamıştır. İngiltere ise Makarios ile antlaşmaları ve anayasayı gözden geçirme hususunda bir gizli bir görüşme süreci başlatmış, bu süreç İngiliz Yüksek Komiserliği'nin Makarios'un anayasa değişikliği çalışmalarına angaje olmasına kadar uzanmıştır. Makarios'un talep ettiği anayasal tadilatın çok büyük bir kısmı anayasanın “değiştirilemez maddeleri” ile ilgili

¹³² “Türk İşçi Birlikleri dördüncü genel kurulu toplandı”, *Bozkurt*, 18 Mart 1962, s.1.

¹³³ PIO, “Omilia tis A.M tu Proedru tis Dimokratias Arhiepiskopu Makariu enopion tis Vulis ton Andiprosopon” [Cumhurbaşkanı hazretleri Başpiskopos Makarios'un Temsilciler Meclisi'ndeki konuşması], 27 Ekim 1962.

olduğundan konu doğrudan kurucu antlaşmaları ilgilendirmektedir. Dolayısıyla Türkiye ve diğer garantör ülkeler bu tartışmalarda hem siyaseten hem de hukuken taraftırlar. Makarios'un dış politikadaki en stratejik hamlesi ise Kıbrıs'ı Bağılantısızlar Hareketi'ne üye yaparak kendisine bahse konu antlaşmalar aleyhinde uluslararası destek sağlaması olmuştur.

Kıbrıs'ta iki toplumun siyasileri arasında nadiren ılımlı ilişkiler ve karşılıklı faydaya dayalı iş birliği hamleleri de gözlemlenmiş olmakla birlikte, incelenen dönemin genelinde siyasi arenaya karşılıklı kuşkuculuk ve uyuşmazlık egemen olmuştur. Makarios 1963 yılında anayasayı değiştirmek için harekete geçtiği zaman hem Rum sağı hem de AKEL tarafından desteklenmiştir. Öte yandan, Kıbrıs'ta Rum ve Türk tarafları arasında devletin işleyişine dair önemli anlaşmazlıklar yaşanmış, bu anlaşmazlıklara ne siyaset ne de yargı çözüm getirebilmiştir. Rum tarafı, anayasanın Türklere verdiği kamu görevlilerinin %30'unu oluşturma hakkını uygulamamak için engel çıkarmaktadır. Makarios'un talep ettiği anayasa değişikliği bazı hayati konularda Türklere verilen Cumhurbaşkanı Yardımcısı vetosu ve yasamada iki ayrı çoğunluk şartı gibi esasları ortadan kaldırarak devletin Rum iradesi çerçevesinde yönetilmesine yol açacak niteliğe sahiptir. Ayrıca, Akritas Planı doğrultusunda, ilk etapta anayasa değişikliğinin gündeme getirilmesi nihai hedef olan *Enosis*'i gizlemek için kullanılan bir kamuflej niteliğindedir. Netice itibarıyla, Doğu Akdeniz'e istikrar ve Türk-Yunan barışı getirme amaçlarıyla kurulan Kıbrıs devleti arzulanan sonuçlara ulaşılmasını sağlayamamıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Press and Information Office (PIO), Lefkoşa, Güney Kıbrıs,

“Dilosis tu Proedru tis Dimokratias Arhiepiskopu Makariou ke tu İpurgu Esoterikon tu k. P. Yorgacis epi tis topofetiseos vomvom is turkika temeni” [Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un ve İçişleri Bakanı sn. P. Yorgacis'in Türk mabetlerine yapılan saldırılara ilişkin açıklamaları], no:4, 26 Mart 1962.

“Dilosis tu Makariotatu Proedru tis Dimokratias” [Cumhurbaşkanı hazretlerinin açıklaması], 24 Nisan 1962.

“Programme of the state visit of his Beatitude the President of the Republic to the Federal Republic of Germany”, 20 Mayıs 1962.

“Omilia tis A.M tu Proedru tis Dimokratias Arhiepiskopu Makariu enopion tis Vulis ton Andiprosopon” [Cumhurbaşkanı Hazretleri Başpiskopos Makarios'un Temsilciler Meclisi'ndeki konuşması], 27 Ekim 1962.

“Emboriki simfonia metaksi Kipru ke Turkias”, [Kıbrıs ve Türkiye arasında ticari anlaşma], no:6, 9 Kasım 1963.

“13 Points”, 30 Kasım 1963.

“Kini eklisi tu Proedru ke tu Andiproedru pros ton kypriako lao” [Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın Kıbrıs halkına ortak çağrısı], no: 4, 21 Aralık 1963.

“Dilosis tu Proedru tis Dimokratias tu Arhiepiskopu Makariu” [Cumhurbaşkanı Makarios'un açıklaması], 26 Aralık 1963.

“Katangelete i Sinfiki Engiiseos ke i Sinfiki Simahias” [Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması yürürlükten kaldırılıyor], no: 1, 1 Ocak 1964.

The National Archives of the United Kingdom (TNA), Londra, Birleşik Krallık,
London Gazette, issue: 28965, 6 Kasım 1914.
Colonial Office (CO)

926/454, “The Nature of EOKA, 1955-1956”.

926/951, “Turkish Resistance Organisation (TMT) in Cyprus”, 1957-1959.

926/757, “Cyprus: Treaty of Guarantee”, 1959-1960.

Foreign and Commonwealth Office (FCO) 141/4627, Cyprus:
Constitution, Transitional Committee, 1959-1960.

Dominion Office (DO)

118/214A, “Treaty concerning the Establishment of the Republic of Cyprus”,
1960.

Foreign Office (FO)

371/123904/1081/1450, “Cyprus and self-determination: views of Sir John
Harding”, 1956.

371/168974, “Cyprus: Municipalities dispute, constitutional situation”, 1963.

371/168967, “Telegram by High Commissioner in Cyprus, Arthur Clark to
Commonwealth Relations Office”, 25 Nisan 1963.

371/168988, “Secret telegram by Dennis Allen to Foreign Office”, 12 Haziran
1963.

Cabinet Papers (CAB)

128/38/14, “Conclusions of a meeting of Cabinet held at 10 Downing Street,
on Thursday 19th December 1963, at 10 a.m”, 19 Aralık 1963.

Imperial War Museum (IWM), Londra, Birleşik Krallık,

LBY 13948, “Treaty of Peace with Turkey, and other instruments signed at
Lausanne on July 24, 1923”, 24 Temmuz 1923.

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Ankara, Türkiye Cumhuriyeti, Zabıt Ceridesi, "Lozan sulh muahedenesinin kabulüne dair kanunlar", Cilt 2, İçtima 9, Celse 2, 23.8.1339 (23 Ağustos 1923).

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

ADAMS Thomas (1966) The First Republic of Cyprus: A Review of an Unworkable Constitution, *Western Political Quarterly*, Cilt 19, Sayı 3, s. 475-490.

AKEL (2008) *Politikes apofasis kai psifismata sitedrion tu AKEL ke KKK* [AKEL ve KKP kongrelerindeki kararlar ve oylamalar], Kentriki Epitropi tu AKEL, Lefkosia.

AKSU Fuat (2018) Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükûmetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 59, s. 65-87.

ASLIM İlksoy (2010) *American Foreign Policy on Cyprus (1960-1974)*, Doktora Tezi, University of Oulu, Finland.

BUENO-LACY Rodrigo - VAN HOUTUM Henk (2019) The Glocal Green Line: The Imperial Cartopolitical Puppeteering of Cyprus, *Geopolitics*, Cilt 24, Sayı 3, s. 586-624.

CHRISTODOULOU Maria (2022), *Politics and Everyday Life in a Divided City: Nicosia, 1955-1970*, Doktora Tezi, University of Leicester, United Kingdom.

CLERIDES Glafkos (1989) *My Deposition Volume I*, Alithia Publications, Nicosia.

CLOGG Richard (2021) *A Concise History of Greece*, 4th edition, Cambridge University Press, New York.

ÇAKMAK Zafer (2008) Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878–1938), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, sayı 36, 2008, s. 201-223.

DEMETRIOU Chares (2019) Divide and Rule Cyprus? Decolonisation as Process, *Commonwealth & Comparative Politics*, Volume 57, Issue 4, s. 403-420.

DENKTAŞ Rauf Raif (1992) *Kıbrıs Türk Halkının Özgürlük Bağımsızlık Mücadelesinden Kesitler: Arşivler ve Belgeler Işığında İlk Altı Ay*, Yorum Yayınları, Lefkoşa.

----- (2008) *Kıbrıs: 50 Yılın Hikayesi*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.

- DRUŞOTİS Makarios (2008) *Kıbrıs 1963-1964: İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.
- EMGİLİ Fahriye (2013) Kıbrıs' tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları (1923-1938), *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 39, s. 111-136.
- EMILIANIDES Achilles - KOURTIS Dimitrios – IOANNOU Christina (2022) Cyprus and the Commonwealth: 1961-2021, *The Round Table*, Volume 111, Issue 1, s. 1-5.
- FIRAT Melek (2019) Yunanistan'la İlişkiler, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980*, 23'üncü baskı, Der. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 576-614.
- FRENCH David (2015) *Fighting EOKA: The British Counter-insurgency campaign on Cyprus, 1955-1959*, Oxford University Press, New York.
- GALLAGHER Tom (2013) *Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989: From the Ottomans to Milosevic*, Routledge, London.
- GAYTANCIOĞLU Kaan (2013) Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükûmeti (20 Şubat 1965-20 Kasım 1965), *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 6, s. 48-75.
- GAZIOĞLU Ahmet (1960) *İngiliz İdaresinde Kıbrıs*. Ankara, Ekin Yayınevi.
- GÜLBAY Alper (2019) Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükûmeti ve Kıbrıs Barış Harekâtı. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmalar Dergisi*, Cilt 15, Sayı 30, s. 333-361.
- GÜLEN Ahmet (2012) İnönü Hükûmetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965), *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, s. 389-428.
- GÜNEŞ Bilal – ÇAPRAZ Hayri – ERDÖNMEZ Celal (2018) Kıbrıs Türk Eğitimine İngiliz Müdahalesi (1920-1935), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 28, s. 111-133.
- HADJIDEMETRIOU Takis (2021) *Kipriaki Dimokratia 1959-1964: Kratos kai Parakeratos Aihmaloti enos hamenou alitorismou- politiki kai ideologiki theorisi* [Kıbrıs Cumhuriyeti 1959-1963: Devlet ve derin devlet, kaybedilen bir davanın esirleri-siyasi ve ideolojik değerlendirme] Papazisis, Lefkosia.
- HASGÜLER Mehmet (2007) *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- HOFFMEISTER Frank (2006) *Legal Aspects of the Cyprus Problem: Annan plan and EU Accession*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden.
- IOANNIDES Christos (2008-2009) Cyprus Before the Storm: The Kennedy Years, 1961-1963, *The Journal of Modern Hellenism*, Volume 25, s. 1-56

- JAMES Alan (2001) *Keeping the Peace in the Cyprus Crisis of 1963–64* Palgrave MacMillan, London, 2001.
- KAREKLAS Iacovos (2021) *Constitutional Law and Federations*, Rowman & Littlefield, London.
- KARYOS Andreas – PAPAIOAKEIM Marinos (2022) Cyprus in the Commonwealth: Pre-membership Perceptions by Greek Cypriot Elites, 1959-1961, *The Round Table*, Volume 111, Issue 1, 2022, s. 6-18.
- KAYA Yakup – YETE Bülent (2018) Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 20 Sayı 2, 2018, s. 215-229.
- KERIDIS Dimitris (2009) *Historical Dictionary of Modern Greece*, Scarecrow Press, Plymouth.
- KER-LINDSAY James (2010) Shifting Alignments: The External Orientations of Cyprus since Independence *Cyprus Review*, Volume 22, Issue 2, s. 67-74.
- (2011) *The Cyprus Problem: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford.
- KESER Ulvi – KATA Münevver (2017) 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Kıbrıs Türk Mücadele Tarihine Yansımaları, *Electronic Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 16, s.361-386.
- KIRALP Şevki (2014) *National Identity and Elite Interests: Makarios and Greek Cypriot Nationalism (1967-1974)*, Doktora Tezi, Keele University, United Kingdom.
- (2018) 1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs Politikaları/ The Cyprus Question in the Period 1967-1974: Turkish and Greek Policies on Cyprus, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Journal of History Culture and Art Research*, Cilt 7, Sayı 2, s. 444-460.
- KIZILYÜREK Niyazi (2016) *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi: Kıbrıs'ta Statü Kavgası ve Etnik Çatışma*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- LIM Jordan (2018) *The Evolution of British Counter-Insurgency during the Cyprus Revolt, 1955–1959*, Springer, Cham.
- MALLINSON William - KANEVSKIY Pavel – PETASIS Aris (2020) Then is now, but the Colours are new: Greece, Cyprus and the Evolving Power Game between the West, Russia and Turkey in the Eastern Mediterranean, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol 22, Issue 3, s. 306-332.

- MARKIDES Diana Weston (2001) *Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis: The Key Role of the Municipal Issue*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- MARKIDES Diana (2022) Diplomatic Ambiguity: Cyprus 1961–1963– how Ambivalent Diplomatic Attitudes, particularly those of the CRO, encouraged Dangerous Greek Cypriot Attempts to modify the Status quo created by the London and Zurich Agreements, *The Round Table*, Volume 111, Issue 1, s. 31-39.
- MELANDRI Manuela (2018) *Self-determination, International Law and Post-conflict Reconstruction: A Right in Abeyance*, Routledge, London.
- MCGARRY John (2020) Why has Cyprus been a consociational cemetery?, *Power-Sharing in Europe: Past Practices, Current Cases, Future Directions*, MCCULLOCH Allison-SOEREN Keil (eds.), London., Palgrave MacMillan, 2020, s. 227-256.
- MOUTSIS Ioannis (2017) Turkish Cypriot Identity after 1974: Turkish Cypriots, Turks of Cyprus or Cypriots?, *Synthesis: an Anglophone Journal of Comparative Literary Studies*, Volume 10, s. 116-130.
- NIKITINA Yulia - KUZNETSOV Denis A. – RUSTAMOVA Leili R. (2019) Diplomatic Relations between Cyprus and the Soviet Union/Russia: From Cold War Games to Friendship and Comprehensive Cooperation", *Cyprus Review*, Volume 31, Issue 3, 2019, s.181-198.
- NOHLEN Dieter – STÖVER Philip (2010) *Elections in Europe: A Data Handbook*, Nomos, Baden.
- NORDSIECK Wolfram (2021) *Parties and Elections in Europe: Parliamentary Elections and Governments since 1945, European Parliament Elections, Political Orientation and History of Parties*, Norderstedt, Books on Demand.
- ÖZKAN Behlül (2015) Making Cyprus a National Cause in Turkey's Foreign Policy, 1948–1965, *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 15, Issue 4, s. 541-562.
- PERİSTIANIS Nicos (2008) *Between Nation and State: Nation, Nationalism, State, and National Identity in Cyprus*. Doktora Tezi, Middlesex University, United Kingdom.
- POPPLER Keith (2021) Trust and Political Life: the need to transform our democracy, *Concept*, Volume 12, Issue 1, s.1-9.
- SCARINZI Fausto (2021) Force Structure and Counterinsurgency Outcome: The Case of the Cyprus Emergency (1955-1959), *Defence Studies*, Volume 21, Issue 2, s. 204-225.

SOLSTEN Eric (1991) *Cyprus: A Country Study*, Library of Congress, Washington.

SONYEL Salahi (1997) *Cyprus: The Destruction of a Republic. British Documents 1960-1965*, Eothen Press, Florida.

ŞAHİN İsmail - PARLAKAY TOPBAŞ Selma (2015) Kamuoyu ve Dış Politika Bağlamında Peyami Safa'nın Yazılarında Kıbrıs Meselesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, s. 389-412.

----- (2016) Türkiye'nin Kıbrıs'ta Statüko'yu Koruma Çabaları ve Makarios'un Ankara Ziyareti, *Journal of International Social Research*, Cilt 9, Sayı 42, s.779-796.

ŞAHİN İsmail (2020), Düşünceden Eyleme EOKA, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 37, s.21-49.

ŞENCAN Elif Evrim (2014) Dört Mekân Bir Kadın: Osmanlı Döneminde Kıbrıs Adasında Yaşayan Müslüman Türk Kadınının Yaşam Alanının Mesafe Analizi Yoluyla İncelenmesi, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, s.195-221.

ŞENER Bülent (2013) 1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askerî ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diploması Uygulaması, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 31, s. 271-304.

TUFAN Hüseyin – ÖZSEZER Mete – ÖZKUL Ali Efdal (2021) Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi'nde Suat Hayri Ürgüplü ile George Brown Arasında Kıbrıs Sorunu ile İlgili Önemli Bir Mektuplaşma, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, s. 901-928.

YEŞİLBURSA Behçet Kemal (2019) Greco-Turkish relations and the questions of Cyprus and Aegean islands according to British documents (1955-1975), *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Volume 8, Issue 1, s. 95-113.

YORGANCIOĞLU Cemal- KIRALP Şevki (2019) Turco-British relations, Cold War and Reshaping the Middle East: Egypt, Greece and Cyprus (1954–1958), *Middle Eastern Studies*, Volume 55, Issue 6, s. 914-931.

YUCEL Deniz- PSALTIS Charis (2020) The effects of direct and indirect contact on prejudice: 2007 and 2017 results among Greek Cypriots and Turkish Cypriots, *European Societies*, Volume 22, Issue 5, 2020, s. 610-635.

Sürelî Yayınlar

Alithia (Güney Kıbrıs Basın ve Enformasyon Dairesi'nden, 1931 yılı)

Cyprus Mail (Güney Kıbrıs Basın ve Enformasyon Dairesi'nden, 1963 yılı)

Akım (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti meclis arşivlerinden, 1963 yılı)

Bozçurt (KKTC meclis arşivlerinden, 1960-1963 dönemi)

Cumhuriyet (KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden, 1960 yılı)

Eleftheria (KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden, 1960 yılı)

Ethnos (Güney Kıbrıs Basın ve Enformasyon Dairesi'nden, 1950 ve 1960 yılları)

Fileleftheros (KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden, 1960-1963 önemi)

Ethniki (KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden, 1960 yılı)

Halkın Sesi (KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden, 1960-1963 dönemi)

Haravgi (KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden, 1960-1963 dönemi)

Mabi (KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden, 1962-1963 dönemi)

Nacak (KKTC meclis arşivlerinden, 1960-1963)

Milliyet (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı'ndan, 1955-1959 dönemi)

İnternet kaynakları

“Cyprus/46 states, one Europe”, Council of Europe, <https://www.coe.int/en/web/portal/cyprus> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası”, Cyprus Parliament, 1960, http://www.parliament.cy/images/media/assetfile/Syntagma_TU.pdf (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Memorandum of Conversation”, Department of State, no: 260, 6 Haziran 1962, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d260> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Memorandum of Conversation”, Department of State, no: 357, 26 Kasım 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d357> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“New Action Program for Cyprus”, Department of State, no: 292, 28 Ekim 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d292> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Resolution 2077 (XX)”, United Nations, no: 5990, 18 Aralık 1965, <https://digitallibrary.un.org/record/660053> (Erişim Tarihi 9.6.2023).

“Situation in Cyprus”, Department of State, no: 289, 1 Ekim 1963, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d289> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Telegram from the Embassy in Cyprus to the Department of State”, Department of State, no: 258, 7 Nisan 1962, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d258> (Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Telegram from the Embassy in Greece to the Department of State”,
Department of State, no: 279, 27 Nisan 1963,
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d279>
(Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Telegram from the Embassy in Greece to the Department of State”,
Department of State, no:264, 3 Eylül 1962,
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d264>
(Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Telegram from the Department of the State to the Embassy in Cyprus”,
Department of State, no: 268, 9 Ocak 1963,
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d268>
(Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Telegram from the Embassy in Cyprus to the Department of State,
Department of State, no: 293, 4 Kasım 1963,
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d293>
(Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023).

“Treaty of Alliance”, United Nations Peacemaker, 16 Ağustos 1960,
<https://peacemaker.un.org/cyprus-greece-turkey-alliance60> (Erişim Tarihi: 9
Haziran 2023)

Ekler

Görsel 1 - *Fileleftheros* gazetesi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş gününde (16 Ağustos 1960) “afetiria, ohi terma” (son değil, başlangıç) başlıklı baş yazısıyla “mücadelenin” bitmediğini vurguluyordu. Sağda EOKA mensuplarından Nikos Sampson'un fotoğrafı.

Görsel 2 - Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios 22 Kasım 1962 tarihinde Ankara Esenboğa havalimanında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından karşılanıyor.

(<https://www.youtube.com/watch?v=a--meQLhM1w>)

Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023)

Görsel 3 - Cumhurbaşkanı Makarios ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük, İttifak Antlaşması uyarınca Kıbrıs'ta bulunan Türk askerlerini selamlarken.

<https://www.kibrisgenctv.com/kibris/35-olum-yildonumunde-doktor-fazil-kucuk-un-yasami-h41560.html>

(Erişim Tarihi: 9 Haziran 2023)

Görsel 4 - Haftalık yayınlanan *Nacak* gazetesi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında çıkan 19 Ağustos 1960 tarihli ilk sayısında Türk askerlerinin adaya gelişini selamlıyor.

Görsel 5 - İçişleri Bakanı Polikarpus Yorgacis'in 10 Şubat 1962 tarihli sert konuşması ertesi günkü *Mahi* gazetesinde yer almıştı.